

Inleidend woord van de voorzitter PGW ter gelegenheid van de sessie over vrijheid van godsdienst en levensovertuiging tijdens de Ambassadeursconferentie, 31 maart 2016, Ministerie van Buitenlandse Zaken, Den Haag

Goedemorgen Excellenties, leden van het Breed Overleg Godsdienstvrijheid, medewerkers van het Ministerie van Buitenlandse Zaken en dank dat u de tijd neemt om stil te staan bij het onderwerp godsdienstvrijheid en de voor ons zo belangrijke rol van de ambassades. Namens het Platform Godsdienstvrijheid Wereldwijd zal ik het thema van vanochtend kort introduceren.

Het internationaal bevorderen van godsdienstvrijheid is zo op het oog een lovenswaardig en onverdacht streven dat past in ons denken over de vier vrijheden (*freedom of expression, of worship, from poverty and from fear*) en het algemene mensenrechtenkader. Toch blijkt dat bij nadere beschouwing nog niet zo eenvoudig te liggen. Er rijzen vragen rond de promotie van deze vrijheid, vragen zowel van theoretische als van praktische aard.

Om met dat laatste te beginnen: veelal vragen de voorvechters van godsdienstvrijheid zich af wat er nu daadwerkelijk gedaan wordt voor al die mensen die - op basis van hun religieuze affiliatie - worden geminacht, verdacht, buitengesloten en vervolgd. Krijgen andere belangen - economisch of anderszins - niet al te gemakkelijk voorrang op het aan de kaak stellen van de schendingen van deze basisrechten? En is het niet te gemakkelijk om vanwege politieke keuzes of vanwege EU-beleid, op landenniveau weinig concrete stappen te ondernemen om mensen te beschermen en een uitweg te bieden?

Anderen zullen juist tegenwerpen dat het - om mensen te kunnen helpen - belangrijk is om behoedzaam te werk te gaan om het beetje handelingsruimte te behouden dat in sommige situaties nog voorhanden is. En zij wijzen erop dat ook het partij kiezen voor een specifieke groep negatieve repercussies kan hebben wanneer de indruk ontstaat dat het een voorkeursbehandeling betreft voor sommigen, ten nadele van anderen. Dit zijn bekende argumenten.

Maar er zijn fundamentele dilemma's. Het bevorderen van de godsdienstvrijheid - zoals wij die begrijpen - heeft vorm gekregen op grond van een bepaald idee over wat godsdienst is en wat vrijheid hoort te zijn. Velen van u weten uit de praktijk dat deze begrippen niet eenduidig zijn en dat het hanteren ervan onbedoelde uitwerkingen kan hebben in een context van politieke en sociale instabiliteit. Draagt onze inmenging niet vooral bij aan het polariseren van (religieuze) groepen door de nadruk die wij leggen op het inrichten van de maatschappij volgens onze normen?

Een andere vraag die steeds vaker gesteld wordt is: in hoeverre heeft het (nog) zin om apart over godsdienstvrijheid te spreken en is het niet verstandiger om over mensenrechten in het algemeen te spreken? Ook daar gaan stemmen voor op. Godsdienstvrijheid zou niet meer zijn dan een toespitsing van het recht op vrije meningsuiting, organisatie en vergadering. Tegelijkertijd zien we in het diplomatieke mensenrechtenveld juist een versterkte nadruk op de godsdienstvrijheid, m.n. in buitenlands beleid van de trans-Atlantische partners. De EU spiegelde deze beweging recentelijk door het formaliseren van een speciale parlementaire werkgroep en met het aannemen van formele richtlijnen die op dit vlak het kader vormen voor de inspanningen van Europese diplomaten.

Het zou goed zijn om zich te realiseren vanuit welke aannames we deze richtlijnen conceptualiseren, wat ons te doen staat en wat de effecten daarvan kunnen zijn. Een rapport van partners in het Platform Godsdienstvrijheid Wereldwijd en het BOG stelt hierbij bijv. indringende vragen op basis van kwalitatief onderzoek naar situaties in Indonesië en India. Tegelijkertijd is goede berichtgeving noodzakelijk uit gebieden waar conflicten een religieuze connotatie hebben om te kunnen duiden welke dynamieken de politieke actualiteit vormgeven. Wat zaken verder op scherp zet is de toenemende wederzijdse doordringing van culturele werelden waardoor religieuze tradities en praktijken meer en meer onder druk komen te staan, zowel in hun 'oude' als 'nieuwe' omgeving. Bestaande kaders bieden vaak onvoldoende ruimte voor de rituelen van nieuwkomers die daaraan juist extra gewicht geven vanwege hun rol als houvast in een onbekende situatie. Migratie en urbanisatie tasten het vanzelfsprekende van de eigen tradities aan, maar verhogen tegelijkertijd ook hun (zowel sociale als politieke) relevantie.

Een steeds gevarieerder religieuze omgeving is naast een culturele verrijking ook een uitdaging voor o.m. de wetgeving. Hier doet de problematiek zich gelden van het definiëren van wat religie is. Welke uitingen worden wel nog getolereerd onder die bepaling, welke activiteiten worden daarentegen uitgesloten van bescherming? Welke - vaak impliciete - aannames zijn hierin verdisconteerd? Hoever kan een staat gaan in het controleren en reguleren van de religieuze praktijk, zij het d.m.v. bepalingen rond registratie of gebouwbeheer bijv., zij het door inmenging in wat de religieuze groepering verkondigt of hoe zij het dagelijks leven van haar aanhangers structureert.

Dat brengt ons ook op het verband tussen (nationale) veiligheid en religieuze vrijheid. Sommigen menen dat hun religie of religieuze groep in toenemende mate wordt bedreigd; anderen zien juist in bepaalde religieuze overtuigingen of bevolkingsgroepen een directe bedreiging van de eigen orde en veiligheid. In beide gevallen komt godsdienstvrijheid in het gedrang omdat 'religieus anders' zijn verontrust en instinctief afwerende reacties losmaakt. De neiging om te beheersen en te sturen wordt daarmee groter. De staat kan in de verleiding komen om rechten te beperken of nauw uit te leggen. De bewegingsruimte van de 'ander'

wordt daarmee systematisch verkleind. Alleen al het behoren tot de 'verkeerde' groep kan fataal zijn. En steeds vaker speelt die problematiek binnen religies zelf en worden ook de intra-religieuze grenzen scherper getrokken.

Veel van de hier aangehaalde vragen en observaties herinneren aan het congres over godsdienstvrijheid en buitenlands beleid in januari 2000, toen o.m. Justitia et Pax Nederland en de Nederlandse Zendingsraad de Expert Meeting on Religious Freedom organiseerden waaruit het Platform Godsdienstvrijheid zelf is voortgekomen, nu vijftien jaar geleden.

Daarmee is het veld geschetst waarbinnen wij zijn opgeroepen om te komen tot werkbare strategieën, die gevoelig genoeg zijn om de nuances te blijven zien en de kansen te leren verstaan die we kunnen aangrijpen om te helpen om situaties in de praktijk te verbeteren.

Terugkijkend op de afgelopen jaren en reflecterend op de aanbevelingen van de Expert Meeting in 2000, kunnen we ons de vraag stellen of we in Nederland erin zijn geslaagd om blijvend en constructief aandacht te geven aan godsdienstvrijheid en daar ook resultaten mee te boeken. Eén van de aanbevelingen van de Expert Meeting was de suggestie om voor een blijvende dialoog te zorgen tussen overheid, humanitaire en ontwikkelingsorganisaties en religieuze verbanden om godsdienstvrijheid structureel aandacht te geven en het monitoren en bevorderen van deze fundamentele vrijheid te organiseren. Bij alle verscheidenheid aan omstandigheden en krachtenvelden door de jaren heen is dat wel een constante gebleken: de aandacht die diplomaten, NGO's en religieuze organisaties hebben voor het lot van mensen die het te verduren krijgen vanwege hun eigen levensovertuiging en geweld ondervinden dat gelegitimeerd wordt vanuit een ander - al dan niet religieus - wereldbeeld.

Het feit dat BZ regelmatig het BOG, het Breed Overleg Godsdienstvrijheid organiseert en wij vandaag in de gelegenheid zijn om met ambassadeurs en vertegenwoordigers vanuit diverse perspectieven te overleggen en contacten aan te halen, geeft aan dat de suggestie van weleer is opgepakt en serieus wordt genomen. De directe samenwerking met het Platform Godsdienstvrijheid waarin NGO's, academici en vertegenwoordigers van religieuze genootschappen participeren verdiept de reflectie tussen de stakeholders en maakt ons bewuster van de verschillende dimensies van de problematiek rond godsdienstvrijheid en stelt vragen aan onze praktijk.

Daar ligt m.i. momenteel onze grootste uitdaging: op welke wijze kunnen wij onze inzichten omzetten in een effectievere aanpak, rekening houdend met (lokale) nuances en gevoeligheden en zonder godsdienstvrijheid verder te politiseren? Aan u de uitnodiging om ons van uw inspanningen op de hoogte te stellen. Onze ontmoetingen en discussies vandaag zullen een impuls geven aan onze verdere samenwerking. Dank u wel!